

anarhija/ blok 45
PORODIČNA BIBLIOTEKA

Theo van Doesburg
ŠTA JE DADA?
1923.

Theo van Doseburg et al.

MANIFEST O PROLETERSKOJ UMETNOSTI (*PROLETKUNST*)

PROTIV PROPAGANDNE UMETNOSTI (*TENDENZKUNST*)

1923.

Svi izvori su navdeni uz tekstove.

Preveo i priredio: Aleksa Golijanin, 2015, 2016, 2024.

<http://anarhija-blok45.net>
aleksa.golijanin@gmail.com

ZAJEDNIČKA ARHIVA
<http://anarhisticka-biblioteka.net>

WAT is DADA?

MANIFEST PROLETKUNST

THÉO VAN DOESBURG. KURT SCHWITTERS.

DE STIJL

hans arp.

TRISTAN TZARA.

CHR. SPENGMANN. d. Haag, 6. 3. 23.

PRIJS 25 CENTS.

théo van doesburg

WAT

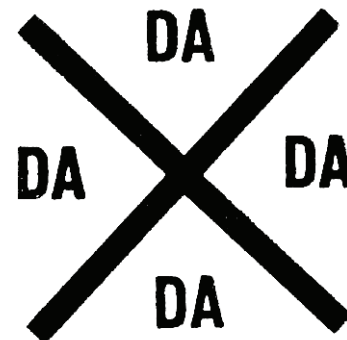
is

DADA?

? ? ? ? ? ? ?

NA KoricAMA:

Theo van Doesburg (1883–1931) i Nelly-Pétro van Doesburg (1899–1975). Foto: Lucia Moholy, Weimar, 1921–1922.

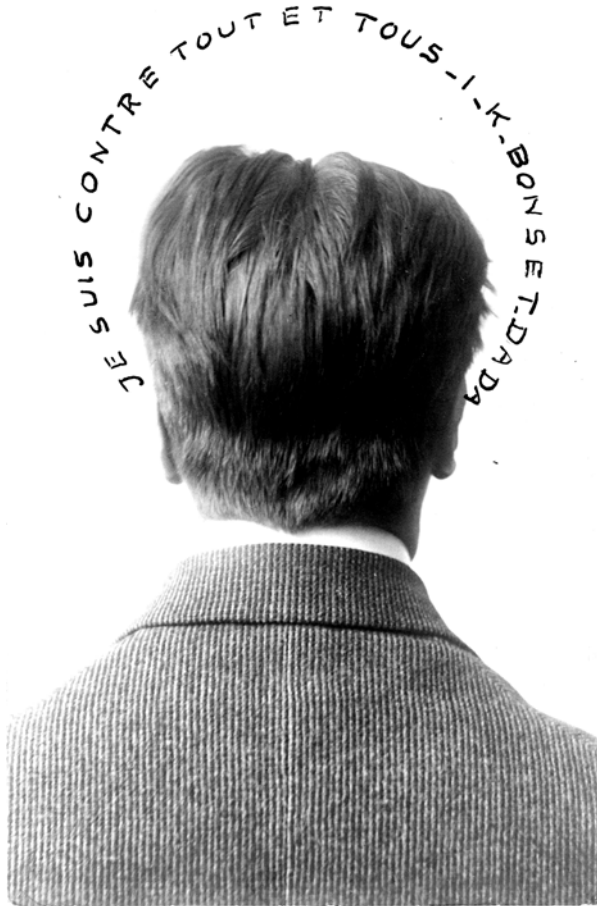

HOLLAND IST DADA

Holandija je DADA (Uvod)	5
TEO VAN DUSBURG: ŠTA JE DADA? (1923)	7
KURT ŠVITERS: TEO VAN DUSBURG I DADA (1931)	17
KURT ŠVITERS: DADAIZAM U HOLANDIJI (1923, odlomak)	23
Bibliografska napomena	27
MANIFEST PROLETKUNST (Uvod)	31
VAN DUSBURG et al.: MANIFEST O PROLETERSKOJ UMETNOSTI (1923)	35
VAN DUSBURG et al.: PROTIV PROPAGANDNE UMETNOSTI (1923)	39

Holandija je DADA

Uvod

I. K. Bonset (Theo van Doesburg), „Je suis contre tout et tous (Ja sam protiv svega i svakoga)“, januar 1921.

Pamflet *Wat is DADA?*, najavljen kao predavanje iz „dada-zofije“, bio je čitan i distribuiran na velikoj holandskoj dadaiističkoj turneji, koju su Teo van Dusburg (pravilnije, Dusburh), Neli van Morsel (Nelly-Péto van Moorsel, kasnije Doesburg), Kurt Šviter (Kurt Schwitters) i Vilmoš Husar (Vilmos Huszár) organizovali 1923. Turneja je trajala od 10. januara do 14. februara i obuhvatila je osam gradova, s nešto više nastupa, koji su privukli veliku pažnju publike i štampe. Na turneji su trebalo da učestvuju još neki dadaisti – od 1919, sve do prerane smrti 1931, van Dusburg je bio u najprisnijem kontaktu sa Arpom, Sofi Tojber, Carom, Hausmanom, Rihterom i Šviterom – ali sticajem okolnosti, samo je ovaj poslednji mogao da se pridruži holandskoj posadi. Teo je bio zadužen za predavanje, Neli je (najavljena kao Petro) svirala Satija („Rag Time Parade“, prekrštena u „Dada-Rag-Time“) i druge avangardne kompozitore, Vilmoš je projektovao senke svojih mehaničkih figura, a Šviter je, kao gost iz Nemačke i čovek od iskustva, trebalo da direktno demonstrira prirodu dade – tako što bi u određenom trenutku, posle Teovog predavanja iz „dadazofije“, bez najave, na dogovoreni znak, počeo da laje, sa svog mesta u publici. Lajao je toliko glasno i prodorno, da je na prvoj večeri, u Hagu, nekoliko osoba palo u nesvest. Drugom prilikom je, opet na dogovoreni znak (Teo za govornicom, smrtno ozbiljan, u crnom smokingu i sa belim puderom na licu, prinosi ustima čašu vode), počeo da tresе nos. Taj deo programa je varirao, iz nastup u nastup, sve dok je Šviter mogao da sedi u publici neprimećen; glas o neobičnoj turneji se brzo širio, publika je

posle prvih nastupa donekle znala šta može da očekuje, a u Utrehtu će neki dobri građani, revoltirani van Dusburgovim pamfletom (naročito delom koji je napisao Teov dadaistički alias, I. K. Bonset) pokušati da im naprave zasedu – bezuspešno (videti Švittersova sećanja, iz nastavka bukleta). Švittersova uloga se inače nije svodila samo na tu tačku; u drugom delu programa čitao je neke svoje tekstove, da bi onda, pošto publika uglavnom nije razumela nemački, izvodio svoje „apstraktne poeme“ – što je bio samo nastavak zvučnog urnebesaja koji je prethodno pravio iz publike. Posle toga bi obično usledila opšta pometnja, koja se ponekad razvijala u diskusije (uslovno rečeno), ponekad u tuče. Bila je to i poslednja velika dadaistička manifestacija, koja je izazvala opštu pažnju u nekoj sredini, i koja praktično zaključuje period povezanih dadaističkih aktivnosti, koji je počeo 1916.

AG

Šta je dada?

Možda ćete se upitati kako neko neupućen u dadaizam, neki nedadaista¹, može da vam priča o dadi.

Dada: strah i trepet klupskih buržuja, umetničkih kritičara, umetnika, uzgajivača kunića, Hotentota – i ko zna koga još.

Jedna takva tema verovatno je poslednja koja zaslužuje ozbiljno predavanje, što mi ionako nije na kraj pameti.

Zadovoljiću se ako, iz obaveze prema prijateljima, uspem da osvetlim dadaistički odnos prema životu. To mi izgleda naročito uvažno u zemlji koja je još od 1880. hermetički zatvorena za svaki novi izraz života.

Bilo bi zaista pretenciozno s moje strane kada bih mislio kako se tajna dade može učiniti *intelektualno pojmljivom*.

To je nemoguće i to je nešto što ni samim dadaistima nije uspelo.

Dada je lice.

Dada želi da bude življena.

Dada ne želi nikakvu intelektualnu razumljivost.

¹ Kao vodeći predstavnik „neoplasticizma“ (uz, naravno, Pita Mondrijana) i urednik časopisa *De Stijl* – čiji su geometrijski modeli i stroga, redukcioniistička filozofija delovali kao sušta suprotnost dadi – Teo van Doesburg je „zvanično“ bio samo dadaistički simpatizer, kao što se ovde predstavlja, iako je i u tom svojstvu bio veoma aktivan, kao živa spona između dade i nekih konstruktivističkih tendencija. Ali, imao je i svoje dadaističko lice ili masku: I. K. Bonseta, s kojim ćemo se upoznati u nastavku. Povremeno bi se tu pojavio i izvesni Aldo Kamini (Aldo Camini), ali Bonset je bio mnogo zastupljeniji. (Sve napomene, osim f. 8 i 10: AG.)

Dada kategorično odbacuje svaku logičnu vezu između ideja.

„Dada“, kaže Rihard Hilzenbek, „pušta da joj pogledi na svet cure kroz prste, dada je duh koji pleše iznad sveta i njegovih moralnih sistema. Dada je velika paralela relativističkim filozofijama našeg doba; dada nije aksiom; dada je stanje duha, nezavisno od svih škola i teorija, koje se obraća samoj individualnosti, a da je pri tom ne oštećuje. Dada se ne može svesti na principe.“²

Pitanje koje se stalno postavlja dadaistima, „Šta je dada?“, jeste teoretsko i na njega je nemoguće odgovoriti, kao i na pitanja o svim drugim životnim pojavama.

Odgovor na pitanje „Šta je dada?“ mogla bi biti samo neka spontana akcija.

Pogrešno je misliti kako dada spada u kategorije novih umetničkih formi, kao što su impresionizam, futurizam, kubiizam, ekspresionizam, itd.

Dada nije umetnički pravac.

Dada je neposredno kretanje života, koje se sukobljava sa svime za šta umišljamo da je od vitalnog značaja.

Dada ne postavlja nikakva pitanja.

Dada je pobijanje opšteprihvaćenog shvatanja života.

Dada je najsnažnija negacija svih kulturnih merila.

Pravi dadaista ne zauzima nijedno stanovište, ni u umetnosti, ni u politici, ni u filozofiji, ni u religiji.

U svim tim znamenjima jedne buđave pseudokulture, dadaista vidi samo prevaru. Svaka marka ima prođu, dok se ne izmisli sledeća.

U tim izmišljotinama koje nas odvlače od stvarnosti – i koje možemo zvati Tao, Om, Brama, Jahve, Bog, broj, duh,

itd. – dada vidi samo različite etikete iste robe, koja se „razvila iz ničega“ i nameće ljudima uz mnogo tam tamova i bum bumova.

Dada poriče bilo kakav uzvišeni duhovni sadržaj, u životu, umetnosti, religiji, filozofiji ili politici.

Za dadaistu, ceo taj balast počiva na dve stvari: na reklami i sugestiji.

Prema dadaisti, ljudski rod, zbog svojih fetišističkih nagona, sklon je zaslepljivanju određenim prepoznatljivim znacima, koji služe kao reklame i koji se toliko ponavljaju da ostavljaju neizbrisiv utisak. Religija koristi krst, zubna pasta „Odo!“ zakrivljenu tubu, Niče guste brkove, Oskar Vajld homoseksualnost, a Tolstoj kaftan i sandale! Dada ne želi da stvara preobraćenike. Dada je dovoljno iskusna da bi znala kako se mase mogu vezati za „ništa“, samo ako se njeni atavistički nagoni probude sugestivnom reklamom.

U svakoj dogmi, u svakoj formuli, dada vidi klin kojim pokušavamo da zakujemo truli, probušeni čamac (našu zapadnu kulturu).

Dada je najneposredniji izraz našeg bezobličnog doba i želi da i sama bude takva. Dada nema ambiciju za večnošću. Dada se „slaže sa svetom pedeset posto“. Pošto u svemu vidi prevaru, proglašava svet bankrotiranim. Dada bi se mogla nazvati anacionalnim izrazom kolektivnog životnog iskustva čovečanstva iz poslednjih deset godina.

Ono što je u čovečanstvu ostalo latentno, pronalazi svoj izraz u dadi.

Dada je oduvek postojala, ali je prvi put otkrivena u ovo naše doba.

„Dadaista“, kaže Raul Hausman, „ne doživljava svet na naivan način: ni Bog, ni otac, ni neki učitelj ne mogu ga kažnjavati... Dada je praktična detoksikacija sebe, moderno evropsko stanje, antiistočnjačko, antidalekostočnjačko, nemagijsko. Dada je kli-

² Richard Huelsenbeck, „Einleitung“, *Dada Almanach*, 1920 („Uvod“ za *Dada alamanah*).

ca nove vrste ljudi: kao odbacivanje moralističkog srednjovekovno-hrišćanskog jarma greha, dada je negacija dosadašnjeg poimanja života ili kulture, koja nije tragična već istrošena.³ Dadaista, prema tome, ne preuzima nikakvu odgovornost za našu kulturu. Dadaisti su dobro poznate sve postavke i pretpostavke naše kulture, u kojoj su za njega „ljudskost i varvarstvo jedno te isto“. Poznate su mu sve mahinacije i trikovi naših elementarnih životnih interesa. On tačno zna kako se fabrikuje duh. Iz svete averzije prema kulama od slonovače naših „velikih ljudi“, on i ne pokušava da bude umetnik, filozof ili reformator. Oslobođen od ambicije za slavom ili društvenim uspehom, on je najslobodniji, najsmireniji, najuravnoteženiji čovek na svetu.

Dadaista, međutim, priznaje ljudskom rodu neke pozitivne vrednosti: instinkt za dominacijom i potrebu za uzajamnim prožduranjem. Svi etički motivi – dobrota, milosrđe, sažaljenje, itd. – za dadaistu su samo maske koje sakrivaju pravu prirodu ljudi. U pozitivne vrednosti dadaista ubraja i „karakter“, u smislu da možemo napredovati toliko da živimo i ponašamo se bez lažnih izgovora i skrivenih namera.

Prema Rihardu Hilzenbeku, „Dada se oslanja na sebe i postupa u skladu sa sobom, kao što to radi i Sunce kada se penje na nebo ili drvo kada raste. Stablo ne raste tako što želi da raste. Dada ne opterećuje svoje postupke nijednim motivom usmerenim na neki 'cilj'. Dada ne gaji u sebi nikakve apstrakcije, u obliku reči, formula i sistema, koje bi trebalo primeniti na ljudsko društvo. Nisu joj potrebni nikakvi dokazi i opravdanja, ni pomoću formula, niti pomoću sistema. Dada je sušta kreativna akcija. Dada je porodila tromost i tempo ovog vremena pravo iz svoje glave – dada je izrazito civilizujuća, ali je u stanju da

³ Raoul Hausmann, „Dada is mehr als Dada“ (Dada je više od dade), *De Stijl* 4, n. 3, maj 1921; *Courier Dada*, Le Terrain Vague, Paris 1958; Alia, Paris, 1992; *Am Anfang war Dada*, Anabas, Steinbach, 1972 (1970).

ograničenja svoje pojavnosti u vremenu sagleda istorijski; ona stavlja sebe u svoje vreme.“⁴

II

U ovom trenutku, to kako je, kada i gde nastao taj fenomen nad fenomenima, koji zovemo dada, nije od velikog značaja. Dada obiluje dokumentima. Mogao bih da vam pričam o prvim zloglasnim „soareima“ u *Kabareu Volter* u Cirihi; o tučama u *Galeriji Dada*; o velikim manifestacijama u Njujorku, Parizu i Berlinu; o dadaističkoj propovedi koju je takozvani Oberdada održao u Katedrali u Berlinu⁵; o skupu, održanom bez znanja štampe, u jednoj pariskoj katoličkoj crkvi⁶, itd., ali to vam neće približiti suštinu DADA.

⁴ Richard Huelsenbeck, „Einleitung“, *Dada Almanach*, 1920 („Uvod“ za *Dada alamanah*).

⁵ „Propoved“ koju je Johannes Bader „Oberdada“ (Johannes Baader, 1875–1955) održao u Berlinskoj katedrali, 17. XI 1918, pod naslovom „Ne dajte vi ni pet para za Hrista“ (Christus ist euch Wurst; doslovno značenje originalne fraze je mnogo grublje i može se prevesti na više načina), posle koje je bio uhapšen.

⁶ *Excursions & Visites Dada*, 14. IV 1921: program najavljen na inicijativu Andrea Bretona, kojim su pariski dadaisti hteli da odu dalje od teatarskih nastupa, koji su do tada za javnost već postali novi oblik zabave. Iako se program sveo na samo jednu „ekskurziju“, do neugledne crkve Sen-Žilijen-le-Povr, tekst letka je značajan kao pokušaj proširivanja aktivnosti dade na kritiku svakodnevnog života, odnosno, uvreženih modela percepcije i ponašanja; sve to najavljuje i kasnije letrističke-situacionističke preokupacije: „Dadaisti, koji će proći Parizom, u nameri da isprave nestručnost sumnjivih turističkih vodiča i cicerona, odlučili su da organizuju seriju obilazaka određenih mesta, naročito onih koja *postoje bez ikakvog pravog razloga*. — Pogrešno je insistirati na pitoresknom (Gimnazija Žanson-de-Saji), istorijski značajnom (hotel Monblan) ili na sentimentalnoj vrednosti („Mrtvačnica“). — Igra još nije izgubljena, ali moramo delovati brzo. — Svojim učešćem u ovom prvom obilasku,

DADA nema otadžbinu i nacionalnost. Pojavila se iznenada, na različitim i najudaljenijim mestima, u Americi, Švajcarskoj, Francuskoj, Nemačkoj, itd., iz opšte potrebe za duhovnim samopročišćenjem.

Dada – ta reč, inače, ne znači ništa, i mogla je, kao što primećuje Hausman, da glasi i „Bebe, Sisi ili Lolo“⁷ – nije nastala *a priori*, iz bilo koje teorije. Nastala je iz opšteg suprotstavljanja celom našem načinu razmišljanja.

Dada se proširila praktično iz „ničega“, po velikom, ali ipak ograničenom prostoru, noseći sve sa sobom, da bi se na kraju kristalizovala u negaciju svih farmaceutskih životnih principa.

Dadaisti – u koje danas sebe rado ubrajaju najbolji i najinteligentniji ljudi (kao što su Ajnštajn, Čaplin i Bergson⁸) – jasno su, u skoro svim svojim manifestima, stavili do znanja da ne žele ništa, da ne znaju ništa i da su ništa.

„Dada“, piše Pikabija, „ne oseća ništa, ona je ništa, ništa, ništa.

Ona je kao vaše nade: ništa.

Ona je kao vaš raj: ništa.

Ona je kao vaši idoli: ništa.

doprinećete mogućem poslu destrukcije i potrebi da nastavimo s našim radom, koji ćete ohrabriti u svakom pogledu.“ Letak je bio dopunjen raznim parolama i „oglasima“ („Siromaštvo je luksuz siromaha. Budite prljavi!“, „Perite grudi kao rukavice“, „Skratite nos, kao što skraćujete kosu“, „Distribucija svilenih čarapa za 5,85“, itd.). Taj pokušaj je bio ocenjen kao „neuspeh“, ali, bio je to značajan neuspeh, zato što je nedostatak razumevanja i entuzijazma među samim dadaistima pokazao koliko neki među njima žude za „spektaklom opozicije“, samim tim, ovakvi „izlet“ bili su im „dosadni“. Nadrealisti će kasnije razvijati upravo takva iskustva, koja će onda voditi i do letrističkih-situacionističkih „prolaza-ka“ (*dérive*) i „psihogeografije“.

⁷ R. Hausmann, „Dada is mehr als Dada“, 1921, *op. cit.* „... Bebe, Sisi oder Ollolo...“

⁸ Iz pouzdanih izvora saznao sam da će i grupa francuskih dadaista biti primljena u Akademiju. (Nap. Theo van Doesburg.)

Ona je kao vaši političari: ništa.

Ona je kao vaši heroji: ništa.

Ona je kao vaši umetnici: ništa.

Ona je kao vaše religije: ništa.“⁹

Dada nije napravljena već nastala.

Dadaista se ne može postati već samo biti.

U prvim, skandaloznim danima posle dadinog rođenja, ni samim dadaistima nije bilo sasvim jasno šta ih je okupilo. U to vreme (oko 1915), dadaizam je imao uglavnom estetski karakter. Postepeno ga se oslobađao, da bi se na kraju okrenuo protiv umetnosti.

Prema dadi, umetnost vredi samo kao spekulacija o atavističkim i fetišističkim nagonima čovečanstva. Umetnost, smatraju dadaisti, nastaje iz potrebe da se ti nagoni prognaju, u čemu se još nije uspeo.

U prizoru modernog sveta dada vidi proizvod svih mogućih kontradikcija i nedoslednosti, bankrotstvo pokušaja da se život objasni s moralističkog stanovišta.

Pokušaji Isusa, Bude, Tolstoja i drugih, nisu vodili ničemu. Dada potpuno odbacuje sve eksperimente u uređivanju te beskrajno promenljive, haotične i heterogene mase, zvane ljudski rod.

Dada ne priznaje evoluciju. Svaki pokret rađa kontrapokret, jednake snage, i oni se uzajamno poništavaju. Ništa se suštinski ne menja. Svet uvek ostaje kakav jeste. Dada je potpuno odbacila opšteprihvaćenu podvojenost materije i duha, muškog i ženskog i tako dosegla „tačku ravnodušnosti“, koja prevazilazi ljudsko poimanje vremena i prostora.¹⁰ To znači da

⁹ Francis Picabia, „Manifeste cannibale dada“, *Dada* no. 7 („Dadaphone“), Pariz, mart 1920, str. 3.

¹⁰ Referenca na ideje Salomoa Fridlendera (Salomo Friedlaender „Mynona“, 1871–1946), koji je u svojoj knjizi *Kreativna ravnodušnost* (Schopferische Indifferenz, 1918) spekulisao da bi ljudska svet mogla dostići

DRAMADIN HIPOSTRODON,

I. K. Bonseta

dadaistička meditacija o strvini,
podsticanje na protivprirodne radnje.

Nema sumnje da smo oboleli od svojih uverenja. Koliko god da smo pocepani i rastureni, okićeni fronslama od govana, svi mi još uvek imamo pravo vodimo nekakav život. Ali, pogledajte kakva je strvina ta „priroda“, koju možete videti na pariskom „le grand roue“ (panoramski točak)¹³, na kornišu vaše kuće, u borama na licu vaše mlade, u mekoj konjskoj balezi na bulevaru Sen-Mišel.

DRAMADIN HIPOSTRODON

ispoljava se kao plutajuća, gola strvina. Svaki pokušaj da se stvori vlastiti svet, u vakuumu, u kojem bi se živelo neprimećeno, netaknuto rakom PRIRODNE DRAMADE, osuđen je na neuspeh.

Sve što se mrda i polaže pravo na dimenzije, prostor, vreme i pare, puno je mikroba, koji će, pre ili kasnije, doći po svoje. Ni za trenutak ne možete umaći tom škodljivom naličju svog „duhovnog“ iskustva (O, parodi-jo rajske parade). Možete se zadovoljiti toplim kupkama (= poezija), fazanima boje kalaja (= religija), naočarima od stakla sa srednjovekovnih crkvenih prozora (= umetnost), horizontalno uravnoteženom klackalicom (= filozofija), ali rak u vašem srcu će neminovno nastaviti da se širi. Stotine generacija su mukotrпно pokušavale da prognaju taj rak – da ga prevaziđu – da ga obuzdaju, ne uviđajući da su sami njihovi mozgovi i sadržaj njihovih aspiracija zaraženi istim kancerogenim ćelijama. Dada je krenula u pohod protiv tiranije PRLJAVŠTINE i to je

¹³ Panoramski točak (ili „Ferisov točak“, po izumitelju, Georgu Ferrisu), sagrađen za Svetsku izložbu u Parizu 1900.

je dada stekla sposobnost da tačku gledanja i fiksnu daljinu, koji nas drže zatočenim u našoj (trodimenzionalnoj) zabludi, stavi u *pokret*. Tako je postalo moguće da se prizma sveta sagleda kao celina, a ne samo s jedne strane. U tom smislu, dada je jedna od najsnažnijih manifestacija četvrte dimenzije, transponovane na subjektivnu ravan.

Svakom „da“ dada može istovremeno da pokaže „ne“. Dada je da-ne: ptica s četiri noge, merdevine bez stepenika, kvadrat bez uglova. Dada sadrži pozitivno i negativno u istoj meri. Shvatanje po kojem je dada samo destruktivna, ne shvata sam život, čiji je dada izraz. Boriti se protiv dade znači boriti se protiv samog sebe. Dada želi da okonča podelu na transcendentalnu i svakodnevnu stvarnost. Dada je potreba za jedinstvenom realnošću sveta, sačinjenom od disonantnih i kontrastnih odnosa.

Dada u prirodi ne vidi lep prizor, koji tako rado zamišljamo, već smrdljivi leš, koji zagađuje naša duhovna zadovoljstva i sve odmah dovodi u stanje truljenja: svako, od čistačice do umetnika (što je u suštini isto), vodi bitku protiv prirodnog raspadanja.

Zato bih sada ustupio reč holandskom dadaisti I. K. Bonsetu¹¹, koji je sve to izrazio poetski, u svom tekstu DRAMADIN HIPOSTRODON (HYPOSTRODON DER DRAMADE).¹²

srednju tačku između dihotomija preko kojih obično opažamo svet. Fridlender je bio blizak prijatelj berlinskih dadaista Raula Hausmana i Hane Heh (Hannah Höch). (Nap. Michael White.)

¹¹ Dadaistički alias Tea van Dusburga (od 1920), čiji pravi identitet dugo nisu znali ni najbliži prijatelji i saradnici. I. K. Bonset je poigravanje holandskom frazom „Ik ben zot (ja sam lud)“. Pod tim imenom je objavljivao časopis *Mécano* (1922–1924) – uz Švittersov *Merz*, možda najoriginalniju dadaističku publikaciju – u kojem su saradivala još neka poznata dadaistička imena iz Francuske, Nemačke i Holandije. <http://monoskop.org/Mécano>

¹² „Dramade“ ne znači ništa, a „hypostrodon“ bi mogla biti neka potkožna injekcija (ili infekcija).

ono po čemu se razlikuje od impresionizma, koji se pomirio s tom štrokom. Cele generacije su požudno udisale pogubna isparenja filozofije, religije i umetnosti, u uverenju da će posledična katapepsija (potpuna svarenost) biti pravo životno stanje.

Mi, neovitalisti, dadaisti, destruktivni konstruktivisti, razotkrili smo krajnju ulceraciju svetskog tela, vičući, „Gledaj, gledaj, gledaj, tu, tu, tu, ništa, ništa, ništa“. Bez batine iznad naših glava, trenuci spokoja u kojima uživamo ne bi nam bili tako slatki. Ono što najljubomornije čuvamo – kao što nam pokazuje dadazofija – jeste naš prašak za spavanje. Uz redovnu i pažljivu upotrebu tog praška, promakla nam je činjenica da je ceo život nakićen govnama. Ma koliko bili debeli zidovi kojima pokušavamo da se ogradimo od prirode, najminunciozniji proizvodi naših duhovnih zadovoljstva nestaće u toj džinovskoj katapepsiji.

DA LI VAM JE SADA JASNO ŠTA JE DADA?

Weet U nu wat „Dada” is?

1923.

Teo van Dusburg i dada

Kurt Švitters (1931)

Svi znaju za van Dusburga, iz časopisa *De Stijl*, za njegov rigorozni razvoj, za njegovo logički utemeljeno stvaralaštvo, ali samo su neki svesni njegovog značaja za dadu. On je bio taj koji je predstavio dadaizam u Holandiji, 1923, s nečuvanim uspehom, pri čemu je, u tom procesu, dobrim delom i sam postao dadaista.

U svom časopisu *Mekano* (Mécano) već se bio dokazao kao vrsni poznavalac dade; u svakom redu koji je napisao, svesno ili nesvesno, oseća se njegov veliki entuzijazam za dadu.

Krajem 1922, Teo van Dusburg je pozvao najistaknutije dadaiste na jedan kongres u Holandiji, koji je trebalo da se održi naredne godine. Nažalost, tada smo pogrešno procenili prijemčivost Holandana, tako da sam, pored van Dusburga, bio jedini dadaista koji je se pojavio na prvoj večeri u haškoj dvorani Kunstkring.¹⁴ Teo van Dusburg je održao uvodno predavanje

¹⁴ Godine 1922, posle Kongresa konstruktivista i dadaista u Vajmaru i Jeni (24–27. IX), održanog takođe na inicijativu van Dusburga (na kojem je Cara održao svoje „Predavanje o dadi“), pao je predlog da se priredi još jedan skup, ovog puta u Holandiji. Taj predlog će zatim prerasti u ideju o turneji. Van Dusburg je očekivao Caru i još neke dadaiste iz Francuske i Nemačke (Arp, Hausman, Ribmon-Desenj), ali samo je Švitters uspeo da dođe na vreme, iako su i ostali, kroz prepisku, učestvovali u osmišljavanju turneje. Do tada, u Parizu i Berlinu nije više bilo organizovanih dadaističkih grupa, tako da je i to osipanje, do kojeg je došlo u glavnim žarištima dade, možda uticalo na pogrešnu procenu o „prijemčivosti Holandana“, odnosno, o svrsishodnosti jedne dadaističke turneje u zemlji kao što je Holandija, koja je delovala kao naročito beznadežan teren.

Dada Existe depuis toujours la Sainte Vierge de la tut Dadaïste.

Dada est contre le futur, DADA est Mort, DADA est idiot, VIVE DADA DADA n'est pas une école littéraire hurle. TZARA.

Tous les matins s'enfile mes Bottines.

De schilderijmet is de wedergeboorte van ons zelve in de i. K. Bonser.

Bei rheumatischen Zahnschmerzen und Kopfschmerzen und zwer auf den BÄUCH Revonitablieten und zwer auf den BÄUCH.

Revon in Familien Flaschen à 2.50 M.

BANALITÄTEN

PROGRAMMA Soirée JAN. 1923 DADA Haarlem

„Dadasofie“. korte inleiding tot het 'dadaïsme' door Theo van Doesburg.
(anti-dadaïst).

Marcia nuziale per un cocodrilo
van ViTToRio Rieti Klavier
Uitgevoerd door Mevrouw Pétro van Doesburg.

Grossen GloRreichEn **RevolutioN** in **REvON**
door Kurt Schwitters (den Grossen Merz-DADA aus Hannover).

PauZE

Marcia FunebRE PER ùN uCCELLINO
van Vittorio Rieti Klavier.
Uitgevoerd door Mevr. Pétro van Doesburg.

GEDICHTe VoN ABsTRACTER LYRIK Bis ZUM URLaut
door Kurt Schwitters (Sonnier-merz.)

„und als sie die Tüte sah,
DA waren 'rote Kirschen drin
DA machte sie Tüte zu.
DA war die Tüte zu.

Simultaneistisch-méchanische dansbeelding met
claxon- en houtbegeleiding
door V. Huszar, met medewerking van Kurt Schwitters en
Mevr. Pétro v. Doesburg.

MARCia militare per le FOR micHE
van Vittorio Rieti Klavier
Uitgevoerd door Mevrouw Pétro van Doesburg.

DADA-RAG-TIME van ÉRIC SATIE-SATIRIEK

Program za dadaističko večé u Harlemu, 12. I 1923.

o dadaizmu, a ja sam trebalo da pružim primer dadaizma. Ali, istina je bila da je upravo van Doesburg, koji se pojavio na bini u smokingu, u besprekornoj crnoj košulji, s belom kravatom i, povrh svega toga, s monoklom i belim puderom na licu, koji je njegovim strogim crtama davao sablasnu ozbiljnost, proizveo efekat koji je bio sasvim prikladno dadaistički. Da navedem njegov vlastiti aforizam: „Život je fantastičan izum.“

Pošto nisam znao ni reči holandskog, dogovorili smo se da bih sa svojom demonstracijom dadaizma trebalo da počnem čim on posegne za čašom vode. Van Doesburg je gucnuo vodu, a ja sam, smešten usred publike, kojoj sam bio nepoznat, iznenada počeo da lajem, iz sve snage. Na drugoj večeri, u Harlemu, svi su očekivali lavež; u stvari, večé je bilo rasprodato, zato što su svi hteli da vide kako van Doesburg uzima čašu vode, a onda čuju mene, koji bi odjednom, bez najave, počeo da lajem. Na van Doesburgov predlog, tada sam preskočio lajanje.¹⁵ To nas je dovelo do treće večeri, u Amsterdamu; ovog puta, iz sale su iznosili ljude koji su pali u nesvest, jedna žena je dobila napad grčevitog smeha, koji je punih petnaest minuta držao pažnju publike, a neki fanatični gospodin, u gruboj odeći, proročki je vikao na gomilu, „Idioti!“ Van Doesburgova dadaistička kampanja je odnela odlučujuću pobeđu. To je za posledicu imalo brojne nastupe u svim gradovima Holandije, a van Doesburg je svuda uspevaó da na sebe i svoje trupe privuče najžešće napade publike. I uvek iznova, svi mi – Petro (Neli) van Doesburg i Vilmoš Husar takođe su bili u našoj maloj grupi – pokušavali smo da odolimo razbesneloj publici, koju smo i hteli da razbesnimo, pri čemu je Dus, uprkos svojoj crnoj košulji, uvek imao dejstvo crvene marame. Holanđanima su ta savršeno crna elegancija i dostojanstveno držanje delovali stravično provokativno, tako da je on mogao da se poigrava s publikom, da s najvećom pažnjom obrađuje svoju njivicu, ne bi li iz nje niklo nešto novo.

¹⁵ Tada je, naime, počeo da tresé nos, opet iz sve snage.

Int. Concert- en Theater-Bur. DE HAAN & Co., Papestr. 5a, Den Haag, Tel. 5393.

HAMLET

„Es bildet ein Talent sich in der Stille,
Sich ein Charakter in dem Strom der Welt.“

ROTSA
Da
Da
Da

DADA

DILIGENTIA
ZONDAG 28
JANUARI des
namiddags

ANFANG UND BEGINN DER GROSSEN
KURT
SCHWITTERS
PÉTRO VAN
DOESBURG
Dadasofische inleiding van
THEO VAN
DOESBURG

DE Professor Jansen had de gewoonte, om altijd in zijn
linnen jas te loopen, niet alleen in de college tijden,
maar ook buiten. Op die manier gekleed liep hij
eens voor zijn woning op iemand te wachten.
Daar trad een vreemde op hem toe en vroeg hem:
„U is zeker kapper? Och knip me even het haar.
L'amour est un puits sur une Cathédrale“

Groote Balans Opruiming. „DADA N'A JAMAIS RAISON.“

PRIJZEN DER PLAATSEN: Zaal I f 2.50, Zaal II en Front-Balcon f 2.-,
Zij-Balcon f 1.50, plus Stedelijke Belasting.

KAARTVERKOOP DAGELIJKS AAN DILIGENTIA.

MECANO
Anna Blume
BLEIE
MERZ
Wat is dada

Program za dadaističko veče u Hagu, 28. I 1923.

Helma Schwitters, Nelly van Doesburg, Kurt Schwitters i Theo van Doesburg, za vreme turneje, Hag, januar 1923.

Za mene je najbolje iskustvo bilo ono iz Utrehta. Dok sam najavljivao veliku i slavnu revoluciju¹⁶ (van Doesburg je bio u garderobi), na scenu je stupilo nekoliko nepoznatih, maskiranih osoba, koji su mi predale jedan vrlo neobičan buket i očigledno htele da preotmu predstavu. Buket je bio visok skoro tri metra i pričvršćen za ogromni drveni ram. Sastojao se od trulog cveća i kostiju, s jednom nesrećno iščupanom kalom (cvet) na vrhu. Pored toga, pred noge buržoaziji bili su položeni i jedan ogromni, smrdljivi venac i izbledela, svilena lenta, pokupljeni sa utrehtskog groblja. Jedan od te gospode je seo za moj sto i počeo da čita nešto iz neke ogromne Biblije koju je

¹⁶ Šviter je čitao svoju priču, „Uzroci i početak velike i slavne revolucije u Revonu“ („Ursachen und Beginn der grossen glorreichen Revolution in Revon“, prvi deo njegovog nedovršenog romana, *Franz Müllers Drahtfrühling*, objavljen u *Der Sturm*, XIII, 11, 1922).

doneo sa sobom. Pošto nisam znao holandski, smatrao sam da je moja dužnost da pozovem van Doesburga, da razmeni koju prijateljsku reč s tim gospodinom.

Ali nije bilo baš tako. Na sceni se pojavio van Doesburg. *Veni, vidi, vici*. Jednim pogledom je osmotrio situaciju i bez mnogo oklevanja, bez predstavljanja i bilo kakve pompe, gurnuo onog čoveka, sa sve Biblijom i džinovskim buketom, u rupu za orkestar. Bio je to neviđeni uspeh. Od prvobitnih napadača nije više bilo ni traga, ali sada se cela gomila digla na noge, kao jedan. Policajci su plakali, publika se besno tukla između sebe, a svako je pokušavao da se dogradi delića buketa; sa svih strana, publika je čestitala i nama i samoj sebi, s modricama ispod očiju i raskravljenim nosevima. Bio je to nezabeležni dadaistički trijumf.¹⁷

¹⁷ U jednom pismu iz 1946, pisanom na „pomalo nesigurnom engleskom“ (Jed Rasula), Šviter se još jednom osvrnuo na to veče: „U Utrehtu (29.

Voleo bih da sam mnogo više družio s jednim tako nadarenim dadaistom kao što je bio van Dusburg. Svetski dadaizam je u van Dusburgu izgubio jednog od svojih najvećih mislilaca i boraca.

Kurt Šviter, *De Stijl*, januar 1932, poslednji broj, posvećen Teu van Dusburgu.

T. van Doesburg i K. Schwitters, *Kleine Dada Soirée*, 1922.

I 1923), popeli su se na binu i predali mi gomilu uvenulog cveća i krvavih kostiju i počeli da čitaju nešto svoje, umesto nas, ali Dusburg ih je sve gurnuo u onu rupu u kojoj sedi orkestar, a cela publika je počela da izvodi svoju dadu, bilo je to kao da je dadaistički duh ušao u stotine ljudi, koji su odjednom otkrili da su ljudska bića. Neli je zapalila cigaretu i povikala na publiku, pošto je publika bila vrlo dada, mi ćemo sada biti publika. Seli smo i gledali (kako se otimaju o) naše cveće i koske.“ Kurt Schwitters, pismo od 14. XI 1946, Getty Research Center, Los Angeles; navedeno u Jed Rasula, *Destruction was my Beatrice: Dada and the Unmaking of the Twentieth Century*, Basic Books, 2015, str. 255–256.

DADA ISMUS IN HOLLAND

DADA

in Holland ist ein Novum. Nur ein Holländer, I. K. BONSET, ist Dadaist. (Er wohnt in Wien.) Und eine Holländerin, PETRO VAN DOESBURG, ist Dadaistin. (Sie wohnt in Weimar.) Ich kenne dann noch einen holländischen Pseudodadaisten, er ist aber kein Dadaist. Holland aber,

HOLLAND IST DADA

Odlomak iz časopisa *Merz* br. 1, iz januara 1923, u celini posvećenog dadaizmu u Holandiji.

DADAIZAM u Holandiji

Kurt Šviter (1923)

DADA je u Holandiji novost. Samo je jedan Holanđanin, I. K. BONSET, dadaista. (On živi u Beču.) I samo je jedna Holanđanka, PETRO VAN DUSBURG, dadaistkinja. (Ona živi u Vajmaru.) Znam i jednog holandskog pseudodadaistu, ali on nije dadaista. Holandija, međutim,

HOLANDIJA JE DADA.

Nelly van Doesburg, sa primerkom ovog pamfleta i *DADA almanaha* Riharda Hilzenbeka (1920); obrađena fotografija iz članka „Dada in Amsterdam“, L. J. Jordaan, *Het Leven*, Amsterdam, 23. I 1923.

Naš dolazak u Holandiju bio je kao veliki trijumfalni marš. Cela Holandija je sada dada, zato što je već bila dada.

Naša publika oseća da je DADA i veruje da mora vrištati dadu, vikati dadu, šaputati dadu, pevušiti dadu, urlikati dadu, psovati dadu. Čim bi neko od nas, nosilaca dadaističkog pokreta u Holandiji, kročio na binu, to bi budilo uspavane dadaističke nagone publike i ona nas je dočekivala dadaističkim zavijanjem i škrgutanjem zubima. Ali mi smo vaš kućni dadaistički orkestar i sada ćemo vam otprašiti nešto.

DADA KOMPLET

(ispisano naopačke, za 180°)

Pripremićemo za njih jedno strašno Menetekel (*zlokobni natpis na zidu*), iz nas će pokuljati špigelgasedadaistički¹⁸ duh velikih URDADA: hansa arpa i TRISTANA CARE, i dok iznad svih glava bukti plavičati plamen, u ogledalu će svako moći jasno da pročita ime PRA (Arp). Mi trubimo, mi recitujemo DADU, publika radi DADU (*u originalu na holandskom i francuskom*, „het publiek fait DADA“). Mi budimo, budimo, budimo. DADA budi.

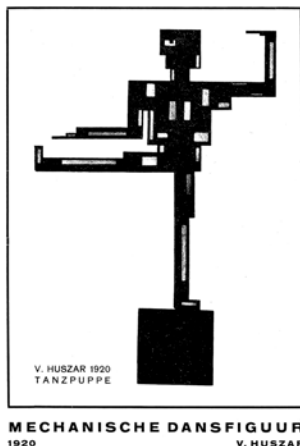
Mi budimo uspavani dadaizam masa. Mi smo proroci. Izvlačimo zvuke dadaističke lepote iz gomile naših slušalaca kao iz frule. Kao more. Kao koza bez rogova. Čak je i policijski komesar, koji danas nije naša publika već predstavnik državnog poretka suprotnog dadaističkom, potresen snagom dade. Osmeh mu zatitra na službenom licu kada kažem: „DADA je moralna ozbiljnost našeg vremena!“ Kao rogovi bez proroka. Osmehne se samo na trenutak, ali mi smo to primetili, mi, nosioci dadaističkog pokreta u Holandiji.

Dozvolite mi da nas predstavim. Obratite pažnju, mi smo (*u originalu na holandskom, kao i u nastavku*, „Kijk eens, wij sijn...“) Kurt Švitters, ne dada, već MERC; Teo van Dusburg,

¹⁸ Aluzija na Spiegelgasse 1, „Sokak ogledala“, u Cirihu, adresu Kabarea Volter.

ne dada već *Stil* (de Stijl); Petro van Dusburg, nećete verovati, ali ona sebe naziva dadom; i Husar, ne dada, već *Stil*. Pitate začuđeno: „Zašto dadaisti ne dođu da nam predstave Dadu?“ Obratite pažnju, upravo u tome se sastoji prefinjenost naše kulture (*u originalu na holandskom*, „Geraffineerde van onze Kultuur“): neki dadaista, samo zato što je dadaista, ne može da probudi i umetnički pročisti dadaizam koji drema u publici. Da li me razumete? (*U originalu na holandskom*, „Begrijp U dat?“) *Und alle Euter läuten*.¹⁹ Obratite pažnju, sadašnje vreme je, po našem mišljenju, dada, ništa drugo nego dada. Imali smo klasičnu antiku, gotički srednji vek, renesansu, bidermajer i dadaističko novo doba. Naše vreme se zove dada. Živimo u doba Dade. Nalazimo se u periodu dade. Ništa nije tako karakteristično za naše doba kao dada.

Najzad, naša kultura je dada. Nijedno drugo doba nije imalo tako ogromne tenzije kao ovo naše...

MERZ br. 1, str. 13.

itd.

¹⁹ U originalu, Šviter pravi besmislenu igru reči, počevši od „läutern“ (pročistiti) iz prethodne rečenice; ovde, izostavlja „r“ i to postaje „läuten“, zvoniti. Dobija se fraza složena po zvučnosti: „Und alle Euter läuten“; izgovara se „Und ale ojter lojten“; doslovno, „I sva vimena zvone“.

Bibliografska napomena

Ovo izdanje je pripremljeno na osnovu engleskog prevoda Michaela Whitea, Theo Van Doesburg, *What is Dada? and Other Dada Writings*, Atlas Press, London, 2006, i francuskog prevoda Marca Dachya, „Qu'est-ce que Dada?“, *Archives Dada: Chronique* (Hazan, 2005); takođe, za Šviterov tekst, na osnovu engleskog prevoda Ralpa Manheima, „Theo van Doesburg and Dada“, *The Dada Painters and Poets: An Anthology*, ed. Robert Motherwell, George Wittenborn Inc., 1951 (1967), Harvard University Press, 1981, str. 275–276; i francuskog prevoda Marca Dachya, „Van Doesburg: 'La vie est une invention extraordinaire'“, *Archives Dada: Chronique*, Hazan, 2005, str. 366–367.

VELIKO HVALA MAJKLU VAJTU, koji mi je poslao svoj prevod teksta „Šta je dada?“! Izdanje Atlas Press je u međuvremenu postalo raritet, prilično skup, tako da je to bio spas.

Michael White, Professor of History of Art: <https://www.york.ac.uk/history-of-art/staff/white/>

Michael White, *Generation Dada The Berlin Avant-Garde and the First World War* (Yale University Press 2013): <http://yale-books.co.uk/display.asp?k=9780300169034>

David Hopkins & Michael White, *Virgin Microbe: Essays on Dada* (Northwestern University Press, 2014): <http://www.nupress.northwestern.edu/content/virgin-microbe>

IZBOR IZ DOSTUPNE BIBLIOGRAFIJE:

Originalni pamflet iz 1923: [http://sdr.lib.uiowa.edu/dada/Wat is dada/index.htm](http://sdr.lib.uiowa.edu/dada/Wat%20is%20dada/index.htm)

Kurt Schwitters, *Merz no. 1: Holland Dada*, januar 1923. Prvi broj Šviterovog časopisa, u celini posvećen dadaističkom upadu u Holandiju, sa jednim van Dusburgovim prilogom („Dadaismus“). Original: https://monoskop.org/images/0/09/Merz_1_Holland_Dada.pdf. Eng., *The Dada Reader: A Cri-*

„Dada je jedino efikasno sredstvo koje će vas izlečiti od proliva umetnosti i logike. Dada je pampur na flaši vaše gluposti. Nemojte onda gubiti iz vida da olovni mozak vaše dijalektike nije dovoljno porozan da bi u sebe propustio makar jednu živu i pokretljivu ideju, makar jednu misao sazdanu od leda i vatre...“ — I. K. Bonset (Theo van Doesburg), „Manifest protiv umetnosti i čistog razuma“ (Antikunstenzuivereredemanifest), *Mécano* 1 („yellow“), 1921.

Na slici: Theo van Doesburg, na balu Bauhauusa, Berlin, 1922.

tical Anthology, ed. Dawn Ades, University of Chicago Press, 2006, „Dadaism in Holland“, str. 285–296; u drugačijem prevodu, Kurt Schwitters, *Myself and My Aims: Writings on Art and Criticism*, eds. Megan R. Luke and Timothy Grundy, University of Chicago Press, 2021, str. 132–138.

Hubert F. van den Berg, *The Import of Nothing. How Dada Came, Saw and Vanished in the Low Countries (1915–1929)*. Crisis and the Arts. The History of Dada. Volume VII. Farmington Hills: G. K. Hall & Co, 2002. PDF: <https://repozytorium.amu.edu.pl/handle/10593/8466> ili u archive.org.

Jed Rasula, *Destruction was my Beatrice: Dada and the Unmaking of the Twentieth Century*, Basic Books, 2015, naročito poglavlja 11–12, „New Life“ i „Yes No“, str. 215–245–269. Dostupno kao PDF, između ostalog i na <http://monoskop.org/Dada>.

Joost Baljeu, *Theo van Doesburg* (monografija i dobar izbor Dusburgovih tekstova), Macmillan Publishing Co., New York, 1974, <https://aaaarg.fail/thing/630e0f059ff37c4c1a2e81d8>

Gladys Fabre, Doris Wintgens Hüptte (eds.), *Van Doesburg & the International Avant–Garde: Constructing a New World*, Tate Publishing, London, 2009.

AG, februar 2016 (2023).

MANIFEST PROLETKUNST

Eine Kunst, welche sich auf eine bestimmte Klasse von Menschen bezieht, gibt es nicht, und wenn sie bestehen würde, wäre sie für das Leben gar nicht wichtig.

Diejenigen, welche proletarische Kunst schaffen wollen, fragen wir: »Was ist proletarische Kunst?« Ist das Kunst von Proletariern selbst gemacht? oder Kunst, die nur dem Proletariat dient? oder Kunst, die proletarische (revolutionäre) Instinkte wecken soll? Kunst, durch Proletarier gemacht, gibt es nicht, weil der Proletarier, wenn er Kunst schafft, nicht mehr Proletarier bleibt, sondern zum Künstler wird. Der Künstler ist weder Proletarier, noch Bourgeois, und was er schafft, gehört weder dem Proletariat noch dem Bürgertum, sondern allen. Die Kunst ist eine geistige Funktion des Menschen mit dem Zwecke, ihn aus dem Chaos des Lebens (Tragik) zu erlösen. Die Kunst ist frei in der Verwendung ihrer Mittel, aber gebunden an ihre eigenen Gesetze, und nur an ihre eigenen Gesetze, und sobald das Werk Kunstwerk ist, ist es weit erhaben über die Klassenunterschiede von Proletariat und Bürgertum. Sollte die Kunst aber ausschließlich dem Proletariat dienen, abgesehen von der Tatsache, daß das Proletariat angesteckt ist von bürgerlichem Geschmack, dann wäre diese Kunst beschränkt, und zwar ebenso beschränkt wie die speziell bürgerliche Kunst. Eine solche Kunst würde nicht universal sein, nicht aus dem Weltnationalitätsgefühl wachsen, sondern aus individuellen, sozialen, zeitlich und räumlich begrenzten Ansichten. Soll nun die Kunst tendenziös proletarische Instinkte wachrufen, so bedient sie sich im Grunde derselben Mittel wie kirchliche oder nationalistische Kunst. So banal es an sich klingt, ist es im Grunde dasselbe, ob jemand ein rotes Heer mit Trotzky an der Spitze oder ein kaiserliches Heer mit Napoleon an der Spitze malt. Für den Wert des Bildes als Kunstwerk ist es aber gleichgültig, ob proletarische Instinkte oder patriotische Gefühle erweckt werden sollen. Das eine wie das andere ist, vom Standpunkte der Kunst aus betrachtet, Schwindel.

Manifest Proletkunst

O TEKSTU

Nemačka i holandska verzija manifesta Tea van Dusburga, prvi put predstavljenog u obliku predavanja na skupu Socijalističko-anarhističke omladinske organizacije (Social-Anarchistische Jongeren Organisatie, SAJO) u Narodnom domu (Volksgebouw) u Hagu, 28. marta 1923.

Prema nemačkom izdanju, tekst ili njegov nacrt nastao je 6. marta u Hagu, što se približno podudara s poslednjim odjecima dadaističke turneje po Holandiji, u kojoj su učestvovali Teo i Neli van Dusburg, Kurt Šviter i Vilmoš Husar, od 10. januara do 14. februara 1923.

Kao tekst, prvi put objavljeno, skoro istovremeno, u Šviterovom časopisu *Merz* br. 2 (ili „broj i“, str. 24–25, kao „Manifest Proletkunst“) i Dusburgovom *De Stijl*, vol. 6, br. 2 (str. 17–19, kao „Anti-Tendenzkunst“), u aprilu 1923.

U nekim izvorima kao glavni autor navodi se Šviter, a u nekim čak Šviter i Raul Hausman. Ali skoro je izvesno da je jedini autor Teo van Dusburg, koji je i prvi predstavio tekst, na samostalnom predavanju, pri čemu je kopija rukopisa pronađena samo u njegovoj zaostavštini – iako su, po svemu što o njima znamo, izneti stavovi morali biti vrlo bliski Šviteru i Arpu, kao koautorima ili potpisnicima koji su i sami u više navrata istupali sa sličnih pozicija.

Mali, ali prilično važan tekst, iako na prvi pogled nekome može izgledati kao još jedna „odbrana autonomije umetnosti“, na šta liberali odmah đipaju kao na nešto svoje. Ovo nema veze s tim. Van Dusburg, Šviter, Arp i ostali ovde ne brane umetnost kao malograđansku specijalizaciju (profesiju), privilegiju ili

El Lissitzky, Theo, Arp, Nelly, mali Ernst, Helma i Kurt Schwitters, Hannover, 1922. Na drugoj fotografiji, umesto Arpa (s kojim se smenjivao za kamerom), Tzara.

razonodu, naspram imperativa propagandne umetnosti i funkcionalizma, što su tada bile dve glavne pretnje, nego kao našu opštu spoznajnu, kreativnu i ludičku sposobnost. To nije stvar pukog „izražavanja“ već ima (ili može imati) najdublju preobražavajuću, formativnu moć (a ne, dakle, samo ekspresivnu). I to se onda ne sme ograničavati, *u ime bilo čega*.

Takvo shvatanje umetnosti, kao ukupnog, aktivnog izraza našeg bića, koje bi trebalo da prožima sve aspekte življenja – naše misli, odnosi, ponašanje, ambijenti u kojima živimo, sve to bi trebalo da podrazumeva neko *oblikovanje*, pažnju za detalje, nijanse, srž, oblik – odavno je potisnuto zahtevima specijalizacije, ali upravo zato вреди podsetiti na trenutke u kojima je to bogatije shvatanje uspevalo da se makar naznači, ako ne i da odmah postigne potpuno nedvosmislen izraz.

Još koja reč o samom tekstu.

U prevodu na nemački, Manifest je pretrpeo manje izmene; holandska verzija je odsečnija i ima neku frazu više; nemačka je za nijansu ležernija. Nemačku verziju, koja je imala širi domet i kasnije bila mnogo češće reprodukovana, potpisali su van Dusborg, Švitters, Arp, Cara i Špengeman, dok je u holandskoj potpisan samo van Dusborg.

Za širi kontekst, koji je u ovom slučaju posebno zanimljiv, budući da se dotiče žestokih debata koje su se u to vreme vodile oko pitanja „konstruktivizma“, „funkcionalizma“ i „proletkulta“, videti izvanredan prikaz Huberta F. van Den Berga iz njegove knjige *The Import of Nothing: How Dada Came, Saw, and Vanished in the Low Countries (1915–1929)*, naročito poglavlje 6, „Grand Clearance Sale“: Kurt Schwitters and the Dutch Dada Campaign, str. (150) 163–171 (navedeno u bibliografiji uz pamflet *Šta je dada?*).

AG, 2015, 2019.

Theo van Doesburg, Weimar, 1921. Foto: Hermann Eckner.

Manifest o proleterskoj umetnosti (*Proletkunst*)

Nema umetnosti koja bi bila namenjena samo jednoj klasi ljudi, a i kada bi je bilo, ona ne bi imala nikakve veze sa životom.

One koji žele da stvaraju proletersku umetnost, pitamo: „Šta je to proleterska umetnost?“ Da li je to umetnost koju stvaraju sami proleterti? Ili umetnost namenjena samo proleterima? Ili je to umetnost koja treba da podstakne proleterske (revolucionarne) nagone? Nema umetnosti koju stvaraju proleterti, zato što proleter koji stvara umetnost nije više proleter već umetnik. Umetnik nije ni proleter, ni buržuj, a ono što stvara ne pripada samo proleterima ili samo buržujima već svim ljudima. Umetnost je duhovna funkcija čoveka, koja teži da ga izbavi iz haosa (tragedije) života. Umetnost je slobodna u raspolaganju sopstvenim izvorima, ali se povinuje svojim vlastitim zakonima i samo njima; i ako je neko delo umetničko delo, ono se uzdiže iznad klasne podele na proletarijat i buržoaziju. Ako bi umetnost trebalo da služi samo proletarijatu, uprkos činjenici da je proletarijat zatrovan buržoaskim ukusom, onda će takva umetnost biti ograničena isto kao i ona namenjena isključivo buržujima. Takva umetnost ne bi bila opšta, ne bi izvirala iz sveljudskog osećanja, već iz čisto individualnih i društvenih preokupacija, vremenski i prostorno ograničenih. Ako bi neka umetnost trebalo da rasplamsa nagone proleterske prirode, ona će prosto koristiti ista sredstva kao i neka religiozna ili nacionalistička umetnost. Ma koliko to izgledalo banalno, zapravo je svejedno da li neko slika Crvenu armiju predvođenu Trockim ili carsku

armiju predvođenu Napoleonom. Naime, vrednost slike kao umetničkog dela nema nikakve veze s podsticanjem proleterskih ili patriotskih osećanja. Sa stanovišta umetnosti, i jedno i drugo je obmana.

Jedini zadatak umetnosti jeste da koristi vlastite izvore da bi probudila čovekove stvaralačke sile; njen cilj je *zrelo ljudsko biće*, a ne proleter ili buržuj. Samo se osrednji talenti, usled manjka vizije i kulture, mogu baviti nečim tako ograničenim kao što je proleterska umetnost (to jest, naslikanom politikom). Pravi umetnik, međutim, okreće leđa svim posebnim oblastima društvene organizacije.

Umetnost, ona koju želimo, nije ni proleterska, ni buržoaska, zato što pokreće sile koje su dovoljno moćne da utiču na kulturu u celini, umesto da samo bude pod uticajem društvenih odnosa.

Proletarijat je stanje koja se mora prevazići; buržoazija je stanje koje se mora prevazići. Ali upravo proleter, koji svojim „proletkultom“ samo imitiraju kulturu buržoazije, podržavaju ovu trulu građansku kulturu, a da toga nisu ni svesni: na štetu umetnosti i na štetu kulture.

Svojom konzervativnom privrženošću starim, preživelim oblicima izražavanja i svojim potpuno neshvatljivim gađenjem prema novoj umetnosti, proleter, produžavaju život upravo onome protiv čega se u svom programu navodno bore: buržoaskoj kulturi. I tako vidimo kako buržoaski sentimentalizam i buržoaski romanticizam, uprkos nastojanjima radikalnih umetnika da ih unište, i dalje žive i kako se čak neguju i obnavljaju. Komunistički je već postao buržoaska stvar, kao i vladajuća socijaldemokratija, drugim rečima, kapitalizam u novom obliku. Buržoazija koristi aparat komunizma, koji nije proleterski već buržoaski izum, kao sredstvo za *obnavljanje* vlastite trule kulture (Rusija). Na kraju, proleterski umetnik se ne bori ni za umetnost, ni za novi život, koji bi trebalo da nastupi, već za

buržoaziju. Svako delo proleterske umetnosti je samo reklamni plakat buržoazije.

S druge strane, ono na čemu mi radimo je totalno umetničko delo (*Gesamtkunstwerk*), koje daleko nadilazi sve plakate, bez obzira da li se na njima reklamiraju šampanjac, dada ili komunistička diktatura.

(u potpisu)

THEO VAN DUSBURG. KURT ŠVITERS.

hans arp. TRISTAN CARA.

K. ŠPENGEMAN.

DE STIJL

Hag, 6. III 1923.

Theo van Doesburg, Kurt Schwitters, Hans Arp, Tristan Tzara, C. (Christof) Spengemann, „Manifest Proletkunst“, Hague, 6. III 1923, *Merz* br. 2 ili „broj i“ (K. Schwitters, Hanover), april 1923, str. 24–25.

Protiv propagandne umetnosti (*Tendenzkunst*)

Odgovor na pitanje:

„Da li nova umetnost treba da služi masama?“

I.K. Bonset.

Construction I

Theo van Doesburg, kao I. K. Bonset, „Construction I“, 1920.

Ne postoji umetnost koja bi bila ograničena samo na jednu određenu klasu. Ako bi i postojala – ne bi imala nikakav značaj za život. One koji se zalažu za proletersku umetnost, pitam: „Šta je to proleterska umetnost? Da li je to umetnost koju stvaraju sami proleter? Ili umetnost koja služi isključivo proletarijatu ili možda umetnost koja budi proleterske (revolucionarne) instinkte?“

Umetnost koju stvaraju proleter ne postoji, zato što proleter koji stvara umetnost prestaje da bude proleter i postaje umetnik. Umetnik nije ni proleter ni buržuj, a ono što stvara ne pripada ni proleterima ni buržujima. To pripada *svima*. Umetnost je duhovna aktivnost čoveka, koja teži da ga izbavi iz haosa, iz tragedije života.

Umetnost je slobodna da sama bira svoja sredstva, ali se povinuje vlastitim zakonima *i samo njima*. Čim neki rad postane umetničko delo, on daleko prevazilazi klasnu podelu na proletarijat i buržoaziju. Umetnost koja bi bila namenjena samo proleterima – i pored toga što je proletarijat zaražen buržoaskim ukusom – bila bi ograničena isto kao i ona namenjena samo buržujima. Ona ne bi bila opšta, ne bi izvirala iz sveljudskog osećanja, već iz čisto individualnih, društveno, vremenski i lokalno ograničenih stavova.

Opet, ako umetnost treba da podstiče proletherske instinkte, ona će koristiti ista sredstva kao i crkvena i nacionalistička umetnost. Ma koliko to zvučalo banalno, u osnovi je svejedno da li neko slika Crvenu gardu na čelu s Trockim ili carsku vojsku na čelu s Napoleonom. Vrednost slike kao umetničkog dela nema apsolutno nikakve veze s time da li ona podstiče proletherska ili patriotska osećanja.

S umetničkog stanovišta, i jedno i drugo je obmana. Umetnost treba da svojim vlastitim sredstvima probudi u čoveku njegove stvaralačke sile. Njen cilj je *zrelo ljudsko biće*, a ne proleter ili buržuj.

Samo se osrednji talenti, usled nedostatka dubine – zbog čega ne mogu steći širi raspon – mogu baviti nečim kao što je proletherska umetnost (to jest, politikom u naslikanom stanju). Pravi umetnik pronalazi svoju građu u životu i odbacuje svaku posebnu oblast društvene organizacije.

Umetnost, onakva kakvu želimo, nije ni proletherska ni buržoaska. Ona razvija sile koje su dovoljno snažne da utiču na kulturu u celini, umesto da samo bude pod uticajem društvenih odnosa.

Proletarijat je stanje koje se mora prevazići. Buržoazija je stanje koje se mora prevazići. Ali sada su upravo proleter, koji svojom „proletherskom kulturom“ samo *imitiraju* onu buržoasku, ti koji podržavaju ovu propalu kulturu, a da toga nisu ni svesni. Na štetu umetnosti i na štetu kulture.

Svojom privrženošću starim, odavno prevaziđenim oblicima izražavanja i svojim potpuno neshvatljivim, apsurdnim gađenjem prema novoj umetnosti, proleter održavaju u životu upravo ono protiv čega se u svom programu bore: buržoaski umetnički ukus i buržoasku kulturu. Tako imamo situaciju da sentimentalizam i maglovita neodređenost (romantizam), i pored snažnih nastojanja radikalnih umetnika da ih se otarase, nastavljaju da postoje i da se čak ponovo neguju.

Ideja da se umetnost može obnoviti kroz komunizam je pogrešna. Komunizam je već postao buržoaska stvar, kao i parlamentarni socijalizam: kapitalizam u novom obliku. Buržoazija koristi komunis-tički aparat samo zato da bi obnovila svoju pokvarenu kulturu (kao u Rusiji). Na taj način, takozvani „proletherski“ umetnik se ne bori ni za umetnost ni za novi životni poredak već za buržoaziju, a da to ne želi, niti je toga svestan.

Svako „delo proletherske umetnosti“ u osnovi nije ništa drugo nego reklamni plakat za neku (buduću) buržoaziju.

S druge strane, ono na čemu mi moderni umetnici radimo su monumentalna²⁰ umetnička dela, koja daleko nadilaze sve plakate, bez obzira da li se na njima reklamiraju šampanjac, dada ili komunistička diktatura.

Teo van Dusburg □
Hag, 1923.

Theo van Doesburg, „Anti-tendenzkunst“, *De Stijl*, vol. 6, br. 2, april 1923, str. 17–19. Takođe, *De Stijl (vol. 2) 1921–1932: Complete Reprint*, ed. Ad Petersen; Amsterdam: Athenaeum; Amsterdam: Polak & Van Gennep; Den Haag: Bert Bakker, 1968, str. 341–342.

²⁰ Van Dusburg doslovno kaže „monumentalna (umetnička dela)“, što ovde treba čitati kao u nemačkoj verziji – sveobuhvatna, totalna, i sl. – ili prosto većeg raspona, u odnosu na svaku propagandnu umetnost. (AG)

THEO VAN DOESBURG

https://monoskop.org/Theo_van_Doesburg
https://monoskop.org/De_Stijl
<https://monoskop.org/Mecano>

Theo van Doesburg, Weimar, 1924, foto Lucia Moholy.

MERZ 2

Zeitschriften
 gibt es genug, aber bislang hat sich
 keine ausschließlich für die

MERZ IDEE

eingesetzt. Um einem dringenden Be-
 dürfnis abzuhelpfen, habe ich mich des-
 halb entschlossen, die Zeitschrift

MERZ

herauszugeben, die dem Merzgedanken
 in der Welt dient und zunächst jährlich
 4 mal erscheint.

Ziele: DADA, MERZ, STIL.
 Literatur: ANNA BLUME, BLUME ANNA,
 BLEI-E, AUGUSTE BOLTE, KATHEDRALE.

MERZ 1:	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

HOLLAND — DADA

2: 2: 2: 3: 4: 4:

PROLETKUNST
BANALITÄTEN
ZAHLENDICHTUNGEN
ÜBERNATIONALITÄT

Im Sturmverlag erschienen:
Kurt Schwitters:
 Die Blume Anna
Kurt Schwitters:
 Auguste Bolte / Roman
 Grundpreise: 2 Mark

Andere Merzliteratur:
ANNA BLUME
 Verlag Paul Steegemann
BLEI-E
 Verlag Heinrich in Freiburg

DE STIJL

MECANO: REDAKTEUR I K BONSET

**KASSAK
GEDICHTE**

VERLAG DER STURM:
MA BUCH

Lesen Sie die Wahrheit über Anna Blume von
Christof Spengemann, Verlag DER ZWEE MANN

Monatsschrift
Der Sturm

Ziele: DADA — MERZ — STIL
Motiv: WELTNATIONALGEFÜHL